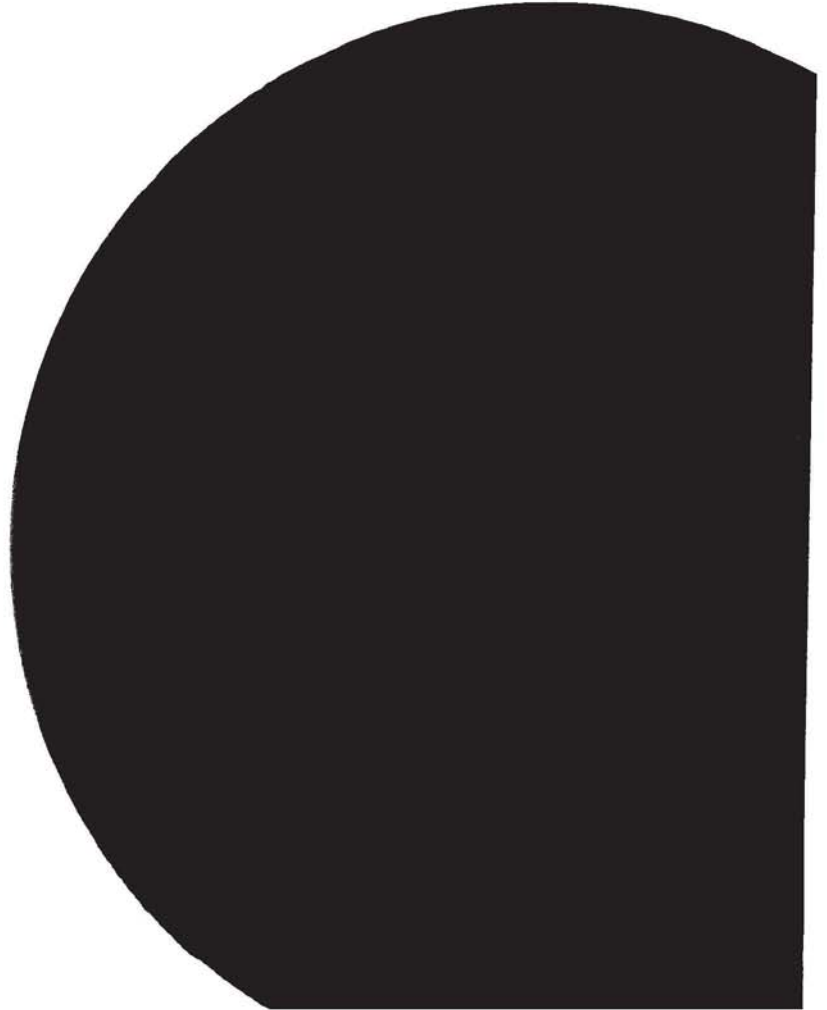

millet, milliyetçilik ve ulusalcılık

TUNCER NAMLI

Araştırmacı

Türkiye'de, Batıyla ilişkiler noktasında millî değerlerinin farkında olan öznel duruş sahibi bir çoğunluk, modern zamanlar boyunca hep var olagelmıştır. Millet olarak var olma kaygısı ve çabası içerisinde olan bu kesim, nasıl var kalacağı noktasında ciddi tartışmalara girmiş ve sorunlar yaşamıştır. Bir yandan Batı medeniyeti ile dengeli bir ilişki biçimi ararken diğer yandan İslam ve Türk kültürüyle ilişkisini de bir şekilde sürdürme hassasiyeti taşımıştır. Birinci boyut, millî hassasiyetle Batıcılık cereyanının ilişki biçimini belirlerken ikinci boyut milliyetçi düşünceyle İslamcı çizgiyi belirgin hale getirmiştir. Bu noktada milliyetçi çizgi, "Türkleşmek, İslamlaşmak ve muasırlaşmak" sloganından da anlaşılacağı gibi üçlü bir denge arayışında olmuş; medeniyet noktasında Batıcılarla, dinî/kültürel hassasiyetler noktasında ise İslamcılarla ortak bir paydada yer almıştır. Ancak Türkçülük vurgusuyla kendini etnik bir ideolojiye dönüştürmüş ve onlar-

dan ayrılmıştır. Ziya Gökalp'in, "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" sloganında ifadesini bulan bu görüş, bir mefkure/ideoloji olarak gelişirken buna paralel olarak bir takım yeni tasavvurlar ve kavramlaştırmalar da geliştirmiştir. Oluşturduğu tasavvurları yakından tanımak için anlamlandırdığı kavramları tanımanın önemli bir açılım

Milliyetçi ideologların yaptığı tanımlamalara bakılırsa "millet" kelimesinin hem aslî anlamını yakalama hem de tarih içerisinde İslam kelimesiyle birlikte dönüşümlü olarak kullanıldığını anlama noktasında zorlandığı görülmektedir.

sağlayacağını düşünüyoruz. Şüphesiz bunların başında da millet kelimesinden türetilen Milliyetçilik kavramı gelmektedir. Bu türetme işlemi iki açıdan sorunlu gözükmetedir. Bunlardan birincisi, millet kelimesinin milliyetçilik kavramını doğururken kelime ve kavramsal anlamında yaşadığı öz değişim; ikincisi bu dönüşüm esnasında kendisine giydirilen ideolojik tutum. Buna bir de Batı kültür ve medeniyetle diyalog eklenince sorun, çoklu bir sarmala dönüşmekte ve bir takım kırılmalara yol açmaktadır. Şimdi bu sorunları sırasıyla ele alalım.

1. Kavramsal Açıdan Milliyetçilik

Milliyetçi ideologların yaptığı tanımlamalara bakılırsa "millet" kelimesinin hem aslî anlamını yakalama hem de tarih içerisinde İslam kelimesiyle birlikte dönüşümlü olarak kullanıldığını anlama noktasında zorlandığı görülmektedir. Türkçülüğün ideologu Gökalp'in eseri incelendiğinde İslamî ilkelerin, kelime ve kavramların aslî anlamlarını anlama noktasında yetersiz kaldığı veya göz ardı ettiği, ancak Batıdaki gelişmelerin etkisiyle oluşan eğilimleri yerli kavramlarla yeni bir sistematiğe kavuşturma gayreti içinde olduğu görülecektir.

Bu ekolün kendini ifade ettiği kavramların başında Milliyetçilik kelimesinin geldiğini ve kavramsal çerçevenin mihverini oluşturduğunu düşünürsek ideolojisine temel aldığı kavramın millet kelimesi olduğu açıktır. Dolayısıyla bunun ciddi bir irdelemeye tabi tutulması zorunludur. "Millet" kelimesi, her şeyden önce kaynağını Kur'an'da bulan, din ve şariat anlamında kullanılan bir kelimedir. (Bakara/130, 135; Al'i-İmran/95; Nisa/125; En'am/161; Yusuf/38; Nahl/123; Hac/78) Bu ayetlerin tamamında millet kelimesi "İbrahim milleti" terkihiyle kullanılmaktadır. Başka toplulukların milleti/dini anlamında kullanıldığı yerler de mevcuttur. (Sad/7; A'raf/89; İbrahim/13; Kehf/20) Ayrıca, Kur'an bu kelimeyi kavim kelimesinden tamamen farklı bir anlamda bir terkip olarak Yusuf Peygamberin dilinden aktarmaktadır: "Ben, Allah'a inanmayan ve ahireti inkar eden bir 'kavim'in 'millet'ini (dinini) terk ettim." (Yusuf/37) Bu ayette kavim ve millet kelimesinin isim tamlaması olarak kullanıldığına bakılırsa eş anlamlı olmadıkları anlaşılacaktır. Su ayetteki dinî kullanım da gayet açıktır. "Yahudiler ve Nasraniler, onların milletine/dinine tabi olmadığınız sürece sizden hoşlanmazlar!" (Bakara/120) Öyle anlaşılıyor ki din anlamına gelen bu kelime zamanla mecaz olarak dinî topluluklara isim olmuştur. Kelimenin kök anlamı buna müsait gözükmetedir. Zira, Ragıp el İsfahanî, dinle aynı anlama gelen "millet" kelimesinin "din" kelimesinden farklı olarak peygamberlere nispet edildiğini, Allah'a nispet edilmediğini dile getirmektedir. "Allah'ın dini", "İbrahim milleti" terkiplerinde olduğu gibi (Zebidi, *Tacü'l-Arus*, millet kelimesi). Bu olgudan ve söz konusu ettiğimiz ayetlerden hareketle İslam alimleri, millet kelimesini genellikle aynı dine mensup olan topluluklar için kullanmışlardır. İslam milleti, Yahudi ve Hıristiyan milleti gibi (Zebidi, *Tacü'l-Arus*; İbn'i-Manzur, *Lisanu'l-Arab*).

'Din' anlamındaki 'millet' kelimesinin mecazen 'dinî topluluk' anlamında kullanılması, bir ölçüde mazur görülebilir ve hatta kabul de edilebilir. Çünkü böyle bir değişim kelimenin öz anlamını değiştirmemektedir. Ancak 'millet' kelimesine 'kavim' anlamının yüklenmesi, bilimsel hiçbir argümana dayanmamaktadır. Gerçi kültürel değişime paralel olarak galatı meşhur hale gelmesi ve toplumun kullanmış olmasından yola çıkarak temellendirilmiş kabul edilebilir. Ancak millet kelimesindeki anlamsal değişim o kadar masum gözükmemektedir. Çünkü kelimenin asıl anlamının ortadan kaldırılması, onu kavramsal kargaşanın odağı haline getirmekte ve Müslümanların millet tasavvurunu ve toplumsal dokuya bakışını kökünden değiştirmektedir. Örneğin, Kur'an'ın "Hanif (muvahhid) İbrahim Milleti" vurgusunu ve İslamî geleneğin "İbrahim milletindenim" düsturunu altüst eden bir inhirafı beraberinde getirmektedir. Zira millet kavramı, Kur'anî anlamı boşaltılarak kan akrabalığına dayanan bir kavim ve kabile anlamına indirgenildiğinde, "İbrahim milleti" tamlaması anlamsızlaşmış ve deyim yerindeyse "Azer milleti" tamlamasına indirgenmiştir.

Bu noktada yaşanan değişim, birkaç aşamada ele alınabilir. Her şeyden önce millet kelimesi, yüklendiği kavim ve kabilecilik anlamı neticesinde dinî içerikli asıl anlamını, kendisiyle eş anlamlı ümmet kelimesine bırakmıştır. İkinci aşamada, dini müşterekliği ifade eden millet kelimesinden, tamamen dil, soy, kavim ve kabile kültürüne dayalı ideolojik bir milliyetçilik kavramı üretilmiş; bu ideolojik kırılma ve ümmet kelimesine yaptığı diyalektik besleme neticesinde ideolojik bir ümmetçilik kavramı ihdas etmiştir. Nihayet kendi özüne yabancılaşarak tanınmaz hale geldikten sonra sınır tanımaz bir tutumla "ümmet" kelimesini sürgüne göndermenin aracı haline getirilmiştir. Tabii ki sorun, bundan ibaret değildir; söz konusu kav-

ramsal yabancılaşma, kitleleri de gereksiz yere yabancılaştırmıştır. Örneğin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendisini "İslam Ümmeti"ne mensup hisseden insanlar, kendisi adına, kendisinden habersiz üretilen ümmetçilik ideolojisini giyinmeye zorlanmış; daha sonra da irtica yaftasıyla suçlu muamelesine tabi tutulmuştur. Bütün bu değişimlerin izini Gökalp'in eserinde bulmak mümkündür (*Türkçülüğün Esasları*, s. 81). Ancak, olayın daha da vahim boyutu, 1944'ten itibaren milliyetçilerin de söz konusu suçlamalara muhatap olmasıdır (Galip Erdem, *Suçlamalar 1*, s. 28, 29, Ank. 1974).

'Din' anlamındaki 'millet' kelimesinin mecazen 'dinî topluluk' anlamında kullanılması, bir ölçüde mazur görülebilir ve hatta kabul de edilebilir. Çünkü böyle bir değişim kelimenin öz anlamını değiştirmemektedir. Ancak 'millet' kelimesine 'kavim' anlamının yüklenmesi, bilimsel hiçbir argümana dayanmamaktadır.

Gerçi Gökalp, Türkçülüğü tanımlarken "ırkî, kavmî, coğrafi Türkçüler" in millet tanımını da kabullenmediğini dile getirmekte ve milleti, lisanca, dince, ahlakça ve sanatça müşterek olan bir zümre kabul etmektedir. Ancak Osmanlıcıların Osmanlı tebaasını, İslamcılarının bütün Müslümanları millet kabul eden yaklaşımını da reddetmektedir. Çünkü Osmanlı toplumu bir millet değil, karışımdır (halita); Müslümanların bütünü de bir millet değil, ümmettir; sadece lisanca ve harsta/kültürde müşterek olan millet zümresi bundan ayrı bir şeydir (*Türkçülüğün Esasları*, s. 12-19). Anlaşıldığı kadarıyla Gökalp'in kavramlaştırmaları sanıldığı kadar net gözükmemektedir. Bir yandan İslamlaşmak derken öbür yandan İslam ittihadını dışlamakta ve tek mukaddes ve mübarek kelimenin "Türk" kelimesi olduğunu, bize yol gösterdiğini açıkça ifade edebilmektedir (*Türkçülüğün Esasları*, s. 45).

2. İdeolojik Açıdan Milliyetçilik

Millet kelimesine kavim anlamı yüklendikten sonra kavim kelimesinin geçtiği her yerde millet ve hatta ideolojik gayelerle milliyetçilik kelimesini kullanmakta hiçbir sakınca kalmamakta ve böylece yarı aydın Türk elitinin eline anlamadan istimal edeceği bir malzeme sunulmuş olmaktadır. Artık birileri, konuyla ilgili ne kadar nas varsa hepsini bir kenara bırakarak "Birbirinizi anlayabilesiniz diye sizi kavim ve kabileler halinde yarattık!" (Hucurat/13) ayetinden yola çıkarak orada millet kelimesinin geçip geçmediğine bakmadan İslamî(!) bir

Millet kelimesine kavim anlamı yüklendikten sonra kavim kelimesinin geçtiği her yerde millet ve hatta ideolojik gayelerle milliyetçilik kelimesini kullanmakta hiçbir sakınca kalmamakta ve böylece yarı aydın Türk elitinin eline anlamadan istimal edeceği bir malzeme sunulmuş olmaktadır.

milliyetçilik üretebilir, evrensel bir sistem kurabilir, hatta, birileri bu ayeti, "Tanışasınız diye sizi milletler halinde yarattık!" şekline dönüştürüp, bir millet yaratabilir ve hatta BM'in bir ülkeyi tanımaya dahî delil getirebilirler! (Zekeriya Beyaz, *İslam'a Göre Milliyetçilik*, s. 12, 13, İst. 1976) Oysa ayette geçen "şuub" kelimesi "Şa'b" kelimesinin çoğuludur ve bu gün de Araplar arasında kavim kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. "Kabil" kelimesi ise kabile kelimesinin çoğuludur ve tekil hali hiçbir anlam değişikliği olmadan aynen dilimizde kullanılmaktadır.

Ayet, insanların birbirlerini anlamaları için fitrî bir olgu olarak kavim ve kabileler halinde yaratıldığını dile getirmektedir. Hatta, yeri gelmişken bir başka ayetin de dillerin ve renklerin farklılığını Allah'ın bir ayeti/mucizesi olarak sunduğunu, kullanacak malzeme bulamayanlara ikram olsun diye haber vermiş olalım!

(Rum/22) Ayrıca miras konusuyla sınırlı olsa da Allah'ın kitabına göre akraba olan müminlerin diğer müminlerden ve muhacirlerden daha öncelikli olduklarını ancak dostlara yapılan bir vasiyet veya bir atıyenin bundan ayrı değerlendirilmesi gerektiğini dile getiren ayetler de yok değildir. (Enfal/75, Ahzap/6) Bu ayetlerden hareketle insanların kendi kavmini sevmesinin doğal bir akraba sevgisi olduğunu, İslamî açıdan bunda yadırganacak bir tarafın bulunmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bu iki kelimenin yerine sadece millet kelimesini yazmak ve oradan da bir milliyetçilik ideolojisi çıkarmak ve hatta tek mukaddes ve mübarek kelimenin "Türk" kelimesi olduğu yargısına varmak (Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 45); bu ayetleri hırpalayabileceği gibi, bu konuda hassasiyeti olan gönülleri de incitebilir.

Kur'an'ın Türkçe okunması ve anlaşılması gibi iddialarla yola çıkan bir söylemin (Gökalp, s. 171) Kur'an'a bu kadar avamî bir üslupla yaklaşması, ancak ideolojilere yakışan bir üslupla izah edilebilir. Buradaki avamîlik sadece İslamî ilimlere bakışta değil halkın kültürüne bakışta da kendini belli etmektedir. Gökalp'in "Halka doğru" makalesine göz atıldığında bu yaklaşım fark edilecektir. Medenîleşmiş aydınların dinini halktan, yani onların okuduğu mevlidi şerif, cenkname, tandırname vs. türü eserlerden öğrenmesi gerektiğini söyleyecek kadar avamî (*Türkçülüğün Esasları*, s. 41-46). Doğrusu, bir ideologun ve hatta içtimaiyat profesörünün felsefî arka-planının bu kadar yüzeysel olabileceğini insan düşünmek istemiyor. Çünkü Yunan felsefesi ile Arap filozofları arasındaki ilişki konusunda yaptığı özet, ciddi bir özümsemeyi sezdirmektedir (*Türkçülüğün Esasları*, s. 53, 54). Fakat görünen manzara, insanı sadece hayal kırıklığına uğratmakla kalmıyor; bir ideolojinin söz konusu ettiği yüzeysel kavramlardan türemiş olamayacağını da ipuçlarını veriyor. Çünkü, sergilenen düşünce-

ler bu açıdan değerlendirildiğinde bir entelektüelin tespitlerinden çok bir ideologun millet ve milliyetçilik oluşturma çabasının ürünü olabileceğini çağırıyor. Batıda yükselen nasyonalizm dalgasının göz kamaştırıcı etkisiyle bir mefkure/ideoloji oluşturma çabası. Tabii bu durumda ideolojinin kaynağını da anavatanında aramak bir zorunluluk haline geliyor.

Milliyetçilik ideolojisinin Avrupa'da doğduğu aşikardır. Batıda teknolojik gelişmeden önce gerçekleşen nasyonalist akım, 19. yüzyılın öngörü ağırlıklı bazı sosyologlarında, teknik atılımın meslekî gelişmeden kaynaklandığı zehabını uyandırmıştır. Özellikle Durkheim'in çok sebepli olarak dillendirdiği bu tez, Marks'ın ideolojisiyle zıtmış gibi görünse de büyük ölçüde indirgemecidir ve bir o kadar da ön kabulle dayanır. Gökalp, bu öngörülerini benimsemekle kalmamış, Batının teknolojik gelişmesini aynı zamanda nasyonalist/milliyetçi gelişmenin de bir ürünü kabul etmiş ve biraz da işe yarar hale getirmiştir (*Türkçülüğün Esasları*, s. 63-74, 78). Sadece genel manada değil, özel anlamda Türk milliyetçiliğinin çıkış noktasını da Gökalp Batılılarla başlatmaktadır. "Türkçülüğün Tarihi" başlıklı makalesinde bu mefkureye hizmeti geçen ünlü isimleri sıralarken en başa iki müstesrikin, Türkiyatçı oryantalistin ismini yazmaktadır: Deguignes ile Sir Davids Lomley (*Türkçülüğün Esasları*, s. 2, İst. 1976). Avrupadaki medenî gelişmenin alt yapısını milliyet mefkuresine ve meslekî gelişmeye dayandıran Gökalp, en sağlıklı cemiyetin/milletin de İngiliz cemiyeti olduğunu dile getirerek örnek almaktadır. Çünkü ona göre İngilizler önce millet olmuş, sonra İskoçya, İrlanda gibi başka kavimleri hegemonyaları altına almış, daha sonra da bütün kıtalarda müstemlekeler edinerek emperyal bir hegemonya gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı ise kendi millî kimliğini gerçekleştirmeden, cemiyet olmadan, bir camia/halita oluvermiş ve kozmopolit hale gel-

miştir (*Türkçülüğün Esasları*, s. 35, 63-74, 77). Böyle bir imparatorluğun yıkılması mukadderdir ve hatta bu, Türkçülük için bir bakıma da iyilik olmuştur. Çünkü Türk milleti bu sayede millet olma şuuruna ermiştir (*Türkçülüğün Esasları*, s. 40-45).

Gökalp, bir yandan dini, medeniyet oluşturan kültürel öğeler arasında zikrederken öte yandan dile dayalı kültürü tabii kabul edip dini, yapay, usulî bir olgu olarak kabul etmek suretiyle medeniyetle aynı düzeye indirgemektedir (*Türkçülüğün Esasları*, s. 17, 18, 26). Ona göre dine dair öğeler, sunî ve usulî bir olgudur, ama lisana dair kültürel öğeler fitridir. Neden ikisi de fitrî olamaz? Gökalp dinin fitrî olduğu gerçeğinden habersiz görünmektedir. Bu nedenle de fitrî olma özelliğini lisanî ve kavmî kültüre indirgiyordu. Zira, Gökalp'e göre Osmanlı medeniyeti, millî değildi; Türk kültürüne değil, Arap, Fars ve İslam kültürüne dayanıyordu. Dolayısıyla Batı medeniyetine yönelmekte hiçbir sakınca yoktu. Dahası bu, bir zorunluluktan (*Türkçülüğün Esasları*, s. 36, 46-63).

Gökalp, bir yandan dini, medeniyet oluşturan kültürel öğeler arasında zikrederken öte yandan dile dayalı kültürü tabii kabul edip dini, yapay, usulî bir olgu olarak kabul etmek suretiyle medeniyetle aynı düzeye indirgemektedir.

3. Sentez Sorunu ve Ulusalçılık

Gökalp, bir yandan Batı medeniyetine medeniyettaş olmanın hazzına kapılırken (*Türkçülüğün Esasları*, s. 99), dini de yok sayamıyordu. Bu mülahazalarla Batı medeniyetiyle İslam dinini milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde mez cetmeye çalışırken kendisini şu iki açmazdan kurtaramıyordu: Bunlardan birincisi, kültürel olanla medeniyete özgü olanı somutlaştıramamak ve buna bağlı olarak da Batıdan teknolojinin mi yoksa bununla birlikte teknoloji oluş-

turacak kültür ve medeniyet alt yapısının mı alınacağı noktasında bir seçim yapmak. İkinci si ise "İslamlaşma"yı da "Türkleşmek" ve "muasırlaşmak" gibi yapay bir olgu olarak değerlendirme riski. Bu iki açmaz, Gökalp'i Batılılarla aynı çizgiye getiriyordu. Kültür ve medeniyet ayrımının henüz somutlaştırılmamış olmasına rağmen Batı medeniyetini bütünüyle almanın zorunlu olduğunu dile getirmek ve Tanzimatçıların seçmeci davrandığı için başarısız olduğunu düşünmek, bir bakıma çözüm ararken kaosa davetiye çıkarmaktı. Tanzimat-

Gökalp'in, kültür ve medeniyet ayrımı net değildir; bundan dolayı da en temel değeri, Batının seküler milliyetçiliğidir. İslamlaşmak ise sadece millî kültürün bir parçası olarak eklenen yapay bir olgudur. Halkın gönlünde bir anı olarak yaşaması ve hayatın işleyişine hiç karışmaması gereken sunî bir din!

çıların Batı medeniyetini yüzeysel ve şekilsel olarak kopya ettiklerini doğu ve Batı medeniyetini mezcettiklerini, bu nedenle de hakikî bir üniversite ve hakikî bir adli teşkilat gerçekleştiremediklerini oysa Avrupa medeniyetine bütünüyle girmek, tevhid'i-tedrisat yoluyla topyekün bir Batılılaşma ve kalkınma gerçekleştirmek gerektiğini dile getirmektedir (*Türkçülüğün Esasları*, s. 58, 59). Gökalp, Avrupalıların yasama, yürütme ve yargıyı ayırdıktan sonra kalkındıkları düşüncesinden yola çıkarak kurumlarımızı bütünüyle Batılı bir yapıya kavuşturduğumuz taktirde kalkınabileceğimizi düşünmektedir: "...Bundan dolayıdır ki Medeniyetler birbirine karışmıyorlar. Yine bundan dolayıdır ki bir medeniyeti bütünüyle kabul etmeyenler, onun bazı kısımlarını alamıyorlar. Alsalar bile hazım ve temsil edemiyorlar. Medeniyeti de din gibi dışından değil, içinden almak iktiza eder. Medeniyet de tıpkı din gibidir. Ona da iptida inanmak ve kalben bağlanmak la-

zım." (*Türkçülüğün Esasları*, s. 49). Bu nedenle Gökalp, Rus erkeklerin sakallarını, kadınların eteklerini kesmeyi Batılılaşma sayan Deli Petro'nun medenîleşme girişimini kalkınmanın güzel bir örneği olarak sunmaktadır (*Türkçülüğün Esasları*, s. 57-58). Çarlık Rusyasının yıkıldığını görmüştü ama Sovyet Rusya'nın dağıldığını görmediği için Batılılaşmanın çözüm olduğunu sanmaya devam etti, Gökalp.

Batıdaki ruhban sınıfının bizde de bulunduğu varsayımıyla bizdeki dinî değerlere dayalı dünya görüşünü ve yönetim anlayışını da Batıdaki teokraziyle ve klerikalizmle (ruhbanlık) özdeşleştiren, hatta ibadetlerimizi eski Türk ayinleriyle aynileştirmeye zorlayan yorumlar sergiliyordu (*Türkçülüğün Esasları*, s. 35, 81, 171). Lisanî ve harsî/kültürel zümrelerden oluşan millî devletlerin dinî ve siyasî emperyalizm yoluyla saltanat ve ümmet çemberleri içine hapsedildiğini dile getiren Gökalp, Osmanlıyı bu açıdan eleştiriye tabi tutuyordu (*Türkçülüğün Esasları*, s. 33, 72). Ancak o dönemde dünyanın baş belası olan İngiliz emperyalizmi sadece millî kökene dayandığı için ideal bulunuyordu! Bütün bunlar göstermektedir ki Gökalp'in, kültür ve medeniyet ayrımı net değildir; bundan dolayı da en temel değeri, Batının seküler milliyetçiliğidir. İslamlaşmak ise sadece millî kültürün bir parçası olarak eklenen yapay bir olgudur. Halkın gönlünde bir anı olarak yaşaması ve hayatın işleyişine hiç karışmaması gereken sunî bir din!

Bazı yazılarında İslamlaşmayı fıkıhçılıktan, Türkleşmeyi törecilikten, asrîleşmeyi Batılılaşmaktan ayıran; dolayısıyla fıkıhçılığın, töreciliğin ve Batılılaşmanın an'aneci olmaları nedeniyle telif olunamayacağını, buna karşın hakikî İslamlaşma, hakikî Türkçülük ve hakikî asrîleşmenin milletin şuursuz vicdanında telif olmuş bir şekilde yaşadıkları için şuurlu bir şekilde telif olabileceğini savunur (*Millî İctimaiyatın Mahiyeti, İctimaiyat Mecmuası*, Sayı 1, s.

25, 1917]. Bu düşünceler kültür ve medeniyet ayrımıyla çelişmekte ve hatta böyle bir ayrımı boşa çıkarmaktadır. Dahası, ona ait şu ifadeler de hakikî İslam söylemiyle açık bir çelişki arz etmektedir: "Hukukî Türkçülüğün gayesi, Türkiye'de asri bir hukuk meydana getirmektir. Bu asrın milletleri arasına geçebilmek için en esaslı şart, milli hukukun bütün şubelerini, teokrazi ve klerikalizm bakıyelerinden büsbütün kurtarmaktır. Teokrazi, kanunların, Allah'ın yeryüzündeki gölgeleri addolunan halifeler ve sultanlar tarafından yapılması demektir. Klerikalizm ise esasen Allah tarafından vazedildiği iddia olunan an'anelerin lâyetegayyer (değişmez) kanunlar addolunarak, Allah'ın tercümanları itibar olunan ruhaniler tarafından tefsir edilmesidir..." (*Türkçülüğün Esasları*, s. 168)

Gökalp'in bu ifadeleri gayet açık ama birçok ciddî sorunla malüldür. Başka yerlerde din ve örf ayrımı yapan Gökalp burada yapmıyor ve nedense dinin tamamını baz alarak teokrazi ve klerikalizmle özdeşleştiriyor. Halifeleri, sultanları ve ruhanîleri dinle özdeşleştirerek savunmak gibi bir sorumluluğumuz yok; ancak "Allah tarafından indirildiği addolunan an'aneler" ifadesi hiçbir Müslüman tarafından kabul edilebilir bir yargı değildir. An'anelerin Allah tarafından indirildiğini iddia eden bir Müslüman'ın varlığını tarihte duyan, gören olmadığı gibi Gökalp'in dışında Allah'ın indirdiklerine an'ane diyen bir zatın varlığından da kimse haberdar değildir. O halde Gökalp'in bu ifadelerini nasıl yorumlamak ve nereye oturtmak, "hakiki İslamlaşma" ifadesiyle nasıl telif etmek gerekir? Onun düşlediği milliyetçiliğin tek tip bir milliyetçilik değil de Türkiyecilik, Oğuzculuk (Türkmencilik) ve Turancılık gibi üç aşamalı hedefleri olan bir milliyetçilik olduğu göz önünde bulundurulursa kısa, orta ve uzun vadeli hesaplar barındırdığı ve bunların da zaman zaman planlanan süresinden önce ortaya

çıktığı kanaatine varılabilir (*Türkçülüğün Esasları*, s. 19-25). Çünkü Gökalp'in, Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan itibaren bu düşüncelerinden vaz geçtiğini dile getiren iddialar da vardır (M. Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 159 İst. 1985). Veya ideolojilerin sosyal süreç içerisinde ideologunun kafasında durduğu gibi durmadığını, devam eden süreçte varisleri tarafından bir takım değişikliklere maruz kaldığını söylemek de mümkündür.

Merhum Erol Güngör'ün, Batıcılarla Türkçülerin medeniyet-kültür ayrımı (daha doğrusu ayrımsızlığı) noktasında aynı çizgiye düştükleri yönünde yaptığı şu değerlendirme bu belirsizliği açıklayıcı niteliktedir: "Cumhuriyet inkılapçıları, Avrupa medeniyeti denince, bundan esas itibarıyla laiklik ve pozitivist düşüncüyü anlıyorlardı... Önceki ıslahat hareketlerinin Türk cemiyetinde eksik olan tarafları tamamlama gayreti içinde ele alınmalarına karşılık, Cumhuriyet inkılaplarının bir medeniyet ve

"Allah tarafından indirildiği addolunan an'aneler" ifadesi hiçbir Müslüman tarafından kabul edilebilir bir yargı değildir. An'anelerin Allah tarafından indirildiğini iddia eden bir Müslüman'ın varlığını tarihte duyan, gören olmamıştır. Gökalp'in dışında Allah'ın indirdiklerine an'ane diyen bir zatın varlığından da kimse haberdar değildir.

kültür değişmesi olmasındır... Nitekim İkinci Meşrutiyet devri ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Avrupacılar (Batıcılar), başta Tanzimat olmak üzere eski ıslahat hareketlerini eksik ve güdük olarak nitelemişlerdir. Garpcılar gibi Türkçüler de Tanzimatın klikler arasında bocaladığını, mektebin yanında medreseyi, Avrupa hukuku yanında İslam hukukunu ilh. yaşattığını söylüyorlardı. Çağdaş medeniyet denince daha ziyade laiklik ve pozitivismi anlayan, daha önceki sıkıntıların esas amilini Osmanlı klerikaliz-

minde, Arap harflerinde, feste, ilh. bulan bir düşüncenin sanayi medeniyeti üzerinde fazla durması beklenemezdi. Böylece Cumhuriyet devrinin ilk otuz yılına damgasını vuran Halk Fırkası (Partisi) cemiyette iktisadi değişmeyi ikinci planda düşünüyor, bu değişimin kültürel bünyedeki değişmelere bağlı bulunduğunu -açıkça olmasa bile- kabul ediyordu... Teknolojik değişmeyi İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupalılardan ziyade yerli tipler gerçekleştiriyordu." (Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, s. 40-42, İst. 2006)

Gayri müslim kavimlerin Osmanlıdan kopmasına tepki olarak ortaya çıkan muhafazakar dalga, başlangıçta din merkezli bir millîlik hissi taşıırken daha sonraları kendi içinde ayrışma yaşamış; bunun sonucunda etnik aidiyete dayalı bir milliyetçi damar ortaya çıkarmıştır.

Batı medeniyeti ile medeniyet oluşturan İslam dinini ve de apayrı bir kavme özgü kültürü mezcetmenin sanıldığı kadar kolay olmadığını ve bunun en az diğer ideolojiler kadar milliyetçi zümreleri de memnun etmediğini zaman göstermiştir. Milliyetçiler, gerek 1908-1923 arası, gerekse 1944-1980 arası dönemde İslamcılar tarafından ırkçı ve İslam birliğini parçalayıcı olmakla suçlanırken, batıcılar tarafından da katı muhafazakarlık, ırkçılık ve dincilikle suçlanmışlardır. Ancak 1923-1944 arası dönemi bu üçlü ilişki biçimi itibarıyla ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Zira bu dönemde İslamcılar, batıcılar tarafından tasfiye edildiği için milliyetçilerle aralarında bir anlaşmazlık belirmemiştir. Bu süreç içerisinde; milliyetçiliğin hem 1924 Anayasasına hem CHP tüzüğüne konmasına rağmen, millî manevî değerlere aykırı olarak önce Yunan, sonra Rus-Komünist kültürünün batıcılar tarafından devlet eliyle dayatılması milliyetçilerde rahatsızlık uyandırmış, 1944'ten itibaren şiddetlenen milliyetçile-

ri tasfiye süreci milliyetçilerin giderek tepkisini artırmasına sebep olmuş ve nihayet yetmişli yıllar boyunca sürecek kavgayı hazırlamıştır. Bu süreç, milliyetçi çizgide de farklı yorumların doğmasına yol açmıştır. Bazı milliyetçiler birbirlerini ırkçı, şeriatçı veya batıcı olarak itham etmeye başlamışlardır (Galip Erdem, *Suçlamalar 1*, s. 19-30).

4. Milliyetçilikten Seküler Ulusalçılığa

Gayri müslim kavimlerin Osmanlıdan kopmasına tepki olarak ortaya çıkan muhafazakar dalga, başlangıçta din merkezli bir millîlik hissi taşıırken daha sonraları kendi içinde ayrışma yaşamış; bunun sonucunda etnik aidiyete dayalı bir milliyetçi damar ortaya çıkarmıştır. Millî kimlik olgusu; taktik önceliklerin zamanla kanıksanarak kalıcı unsurlar haline getirilmesi, buna karşın özünde çelişki oluşturmayan kalıcı/tabîî unsurların çelişik konumlara indirgenmesi sonucu, Batılı anlamda ideolojik bir milliyetçilik- seküler ulusalçılık eksenine oturtularak tartışılmaz hale getirilmiştir. Doğuştan getirilen ve etnik kimliğin temelini teşkil eden etnik aidiyet kimsenin kendi tercihinin bir sonucu olmaması nedeniyle bizatihi övünç kaynağı sayılmaması gerekirken; bir ırkın veya bir kavmin övünülecek bir takım meziyetleri varsa bunun kendi irade ve çabasıyla sonradan kazandığı ve geliştirdiği din, ahlak, kültür ve medeniyet gibi değerler olabileceği bir vakıa iken; "Türk Milliyetçiliği" deyimini kullanılmaya başlanmış ama Türk kavminin tarihî tecrübesini reddi miras ile yok sayan Türkiye milliyetçiliğinin Türk kimliğinin hangi unsurunu övünç kaynağı saydığı da netleştirilememiştir. Türk- lük kavramı, şayet tarihte İslam milletinin basat temsilcisi Türk milletini ve onun bir devamı olarak Türk olmayan unsurları da ifade eden kültürel içerikli bir millet tanımını ifade ediyorsa bu açıkça dile getirilmeli ve bunu sağlayan tarihî mirasa da sahip çıkılmalıydı. Aynı şekilde bu akımın dillendirdiği "Türkün Türk'ten başka

dostu yoktur" ifadesi, Türk olmayan Müslüman unsurları da ifade edecek şekilde o tarihsel esneklikte mi kullanılmaktadır, yoksa sadece etnik bir olguya mı indirgenmektedir, bunun da açıklığa kavuşturulması gerekirdi.

Bu belirsiz tutum ve kavramların gelişi güzel kullanımı, zamanla Türk olmayan Müslüman unsurlarda kendilerinin ötelendiği hissini uyandırmış, sonuçta var olan tarihsel bağları zaafa uğratarak içerden yeni düşmanlıkların üretilmesine zemin hazırlamıştır. Bugün adı konmadan yaşanan Kürt milliyetçiliği sorununun bu belirsiz tutumlardan diyalektik olarak beslendiğini görmezden gelmek, gerçeği değiştirmemektedir. İranlı sosyolog Ali Seraiti'nin de belirttiği gibi nasyonalizm, sosyalistlerin sandığının aksine, bir toplumun emperyalizme karşı kendini savunmasının en önemli siperlerinden birisidir. Ancak emperyalistler ülkeden kovulduktan sonra bu duyarlılıkların milli marşlar eşliğinde sürdürülmesi, toplum için çözücü bir fonksiyon icra etmeye başlar ve hatta bir sömürü aracına dönüşebilir (Öze Dönüş, s. 306-311, Fecr Yayınevi, Ank. 2007).

Bu gerçeği göz ardı eden milliyetçiler, etnik kırılmaları derinleştirmiş; ne kendisi gibi etnik aidiyetlere dayanan diğer etnik kimlikleri kucaklayabilmiş ne de var olan üst kimliği koruyabilmiştir. Aksine tarihte hazır bulduğu yüze yaşama imkanını zora sokarak yepyeni yüzleşmezlik durumları icat etmiştir. Öyle ki aşırı devletçilik hassasiyeti ve buna bağlı olarak devlet üzerinden Batıcı tutumla girdiği sıkı ilişki nedeniyle hiçbir zaman dışlamayı düşünmediği din gerçeğiyle ilişkilerini soğutarak yaklaşık bir milyarlık Müslüman nüfusla çelişkiye girmiş ve kendi kimliğine kazandırdığı imkanları yok saymıştır. Aynı hassasiyetlerle devletin sorunlu uygulamalarını eleştiren herkese kuşkuyla bakmış ve hatta katı bir genellemeye devlet/Türk düşmanı olarak niteleyebilmiştir. Etnik gerçekliğini temellendirme gayesiyle

delil getirdiği "Birbirinizle anlaşabilmeniz için sizleri kavim ve kabileler halinde yarattık." (Hucurat/13) ayetinden anlaşma anlamı çıkaracağı yerde, deyim yerindeyse tam bir anlaşmazlık ve yüzleşmezlik tutumu üretebilmiştir.

Dahası, İslamcı çizgiyle yaşadığı ayrışma ve ümmetçilik ithamı gibi öteleyici söylem nedeniyle milliyetçilik, kendi söylemlerinde de kırılmalar yaşamıştır. Gerçi bu sorunla ilgili sorumluluk tek yanlı değildir, İslamcılık ekolü de diyalektik olarak bunda pay sahibidir. Ancak bu durum milliyetçiliğin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Çünkü nerede durması gerektiğini bilemeyen her aşırı eğilim, kendi rakiplerini üretir ve onları zıt kutba doğru iteleyiverir. Örneğin, milliyetçi söylem, Akif'in, "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alarak ilhamı; asrın idrakine söyletmeliyiz İslamı" dizelerine denk düşen "Kur'an'ın Türkçe okunması ve anlaşılması" gibi vurguları da yeterince değerlendirememiş, "İslamlaşma" söylemini geleneksel bir bağlılığa indirgemiş ve derinlemesine bir bilgi ve bilinçlenme eylemine dönüştürememiştir. Milliyetçi geleneğe mensup olan ve Gökalp'e

Bu belirsiz tutum ve kavramların gelişi güzel kullanımı, zamanla Türk olmayan Müslüman unsurlarda kendilerinin ötelendiği hissini uyandırmış, sonuçta var olan tarihsel bağları zaafa uğratarak içerden yeni düşmanlıkların üretilmesine zemin hazırlamıştır.

yaptığı eleştirileri Peyami Safa'nın eleştirileriyle destekleyen Güngör'ün düşüncelerine ve buna paralel olarak da doksanlı yıllardan itibaren ayrışma yaşayan milliyetçi siyasetteki gelişmelere bakılırsa, milliyetçiliğin, bu kırılmalar nedeniyle yol ayrımına geldiği rahatlıkla söylenebilir. Doksanlı yıllarda Batıcı çizgiyi temsil eden partilere yakınlaşan geleneksel Milliyetçi ekol ile İslamcı çizgiye yaklaşan yeni

Milliyetçi ekol arasındaki ayrışma bu yol ayrımının somut bir göstergesi kabul edilebilir. Dahası bu ayrışma, yaklaşık bir asırdır kendini dinî değerlerle tanımlayan milliyetçi bir damarın zamanla İslamlaşma vurgusundan vazgeçerek seküler bir ulusalcı çizgiye doğru evrildiğinin de göstergesi kabul edilebilir. Örneğin, yarım yüzyıldır Türk milliyetçilerini temsil eden ve millî değerlere yaptığı vurguyu dinî değerlere vurguyla paralel götüren geleneksel akımın doksanlı yılların sonlarında Batıcı kanatla kolasyon yaparak on iki yaşından önce Kur'an öğrenmeyi yasaklayan kanunun çıkarılmasına katkıda bulunabilmesi, söz konusu dönüşümün daha kırılmalı bir örneği kabul edilebilir.

Milliyetçi geleneğe mensup olan ve Gökalp'e yaptığı eleştirileri Peyami Safa'nın eleştirileriyle destekleyen Güngör'ün düşüncelerine ve buna paralel olarak da doksanlı yıllardan itibaren ayrışma yaşayan milliyetçi siyasetteki gelişmelere bakılırsa, milliyetçiliğin, bu kırılmalar nedeniyle yol ayrımına geldiği rahatlıkla söylenebilir.

Çünkü, altı yaşındaki çocuklara ideoloji öğreten bir sistemin on iki yaşındaki çocuğa Kuran okumayı yasaklamasını pedagojik gerekçelerle izah etmek inandırıcı gözükmemektedir.

Söz konusu akım, eğer önümüzdeki dönemde bu seküler ulusalcı çizgide ilerler ve ciddi bir dönüşüm yaşamazsa yakın bir gelecekte, tabanının büyük bir kısmını, doksanlı yılların başlarında kendisinden ayrılan ve İslamî duyarlılığını ön plana çıkaran yeni milliyetçi akıma terk edebilir. Tabanı ve kadrosuyla kan uyuşmazlığı yaşayan liderinin çevresinde kalmayı tercih eden küçük bir azınlıkta uzun vadede Batıcı partilerle bütünleşebilir. Çünkü son dönemde, gittikçe zayıflayarak iktidar umudunu kaybeden, bu nedenle de tabanını temsil etmede zafiyet yaşayan Batıcı akımlar

da pragmatik bir yaklaşımla ulusalcılığa doğru evirilmektedir. Yirmili yıllardan altmışlara kadar resmi evraklarında yazılı bulunan milliyetçilik ilkesini yok sayarak altmışlı yıllardan itibaren sol bir içerik kazanan ve bu doğrultuda bir söylem geliştiren, buna paralel olarak da yetmişli yıllar boyunca milliyetçi çizgiyle amansız bir savaş yaşayan Batıcı akımdaki bu ulusalcı evrilme, yeni bir güç manivelası arayışının tipik bir göstergesi kabul edilebilir. Ancak her iki kesimdeki bu karşılıklı dönüşüm, kendiliğinden ve çok da masumca gözükmemektedir ve daha çok 1923-1944 arası dönemde seyreden ilişkileri hatırlatmaktadır. Bu noktada iki ayrı masumiyetsizlik sorusu akıllara takılmaktadır. Birincisi, yıllardır Batı medeniyetine topyekün teslim olup Türk halkının gönülden inandığı değerlere savaş açan Batıcı kesim, ne oldu da kağıt üzerinde kalmış ulusalcı argümanlarını hatırlayıverdi ve kendilerinin yıllardır şarkısını söylediği çağdaş medeniyet seviyesini yakalamaya, dünya ile bütünleşmeye yönelen muhafazakar kesimi işbirlikçilikle suçlamaya başladı? İkincisi, bir asır boyunca Türk halkını küçümseyen, hakaret eden, ezip çamura çeviren ve bambaşka bir ucube olarak imal etmek isteyen Batıcıların tutumlarına karşı duran; en azından Batıcıların bir kesimine (komünistlere) karşı on yıl savaş veren bir milliyetçilik, nasıl oldu da "Rehber Kur'an, ... İslam ahlak ve fazileti" söylemini unutup Batıcılarla aynı çizgiye düştü, seküler bir ulusalcılığa büründü? Bu gün cevaplanması gereken daha yakıcı soru ise şudur: Bu milletin etnik ve mezhebi ayrımları bir kenara bırakarak emperyalizme karşı topyekün kurtuluş mücadelesi verdiği bir konjonktürel ortamda ortaya çıkan dine dayalı milliyetçilik, nasıl oldu da bu birleştirici vasıflarından sıyrılarak etnik ayrımları ön plana çıkaran, Batıcı seküler söylemle örtüşerek dindarların büyük bir kesimini öteleyen ve Türk Milletinin tarih içinde oluşturduğu akra-

balıkları yok sayan bir karaktere büründü? Milliyetçilik, eğer bir milletin top yekün taleplerini görmezden gelmek, yadsımak değilse, bu durumun gözden geçirilmesi ve yeniden tanımlanması gerekirdi. Eğer bu yakıcı sorulara ciddî bir cevap üretilemiyorsa milliyetçiliğin de ulusalcılığın da muasırlaşmanın da İslamlaşmanın da en az siyasal İslam kadar siyasî istismar aracı olarak kullanıldığı yargısına muhatap olacağını gözden uzak tutmamak gerekir.

İslamî kimliğini belirgin hale getiren milliyetçilerin son dönemde yaşadığı dönüşüm bu bakımdan olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Geleneksel statükocu duruşu aynen tekrarlamak yerine eğer kendini sorgular, kendinden başlayarak en yakın düşünce akımlarıyla yüzleşir ve ortak paydalarını dikkate alarak derinlemesine bir bakış açısı geliştirebilirse milliyetçiliği, bu güne kadar taşımak zorunda kaldığı açmazlarından kurtarabilir. Dahası, kendisine yakın bulunduğu düşünce akımlarının açmazlarını görmelerine de fırsat sağlayarak ve böylece ortak paydalarını geliştirerek yeni buluşma zeminleri oluşturabilir. Özellikle bu güne kadar gereksiz yere ilgisiz kaldığı ve mesafeli durduğu İslamcı cenahın yeni açılımlar geliştirdiği ve dönüşümler yaşadığı bir dönemde bunu daha rahat gerçekleştirebilir. Son dönemde halk tabanı ile iyi bir iletişim içerisine giren ve sempatik hale gelen dindar kadrolarla diyaloga girmek her iki tarafa da olumlu fırsatlar sağlayabilir. Her iki kesim el ele vererek etnik ayrılıkları körukleyen bir milliyetçilik yerine Müslüman etnisiteleri kardeş kılacak dini derinliğe sahip bir millîlik hissi uyandırabilirlerse çok sevdikleri milleti de daha üst platformlara taşıma imkanı elde edebilirler. Beraberce gerçekleştirecekleri böyle bir diyalog ve işbirliğinin sağlayacağı, güç, özgüven, azim ve hoşgörü gibi potansiyeller sayesinde Batıcıların tabanını da uzun vadede yanlarına çekebilir, sürekli al-

Milliyetçilik, eğer bir milletin top yekün taleplerini görmezden gelmek, yadsımak değilse, bu durumun gözden geçirilmesi ve yeniden tanımlanması gerekirdi.

datılan ve birbirine karşı kışkırtılan millet evlatlarını dost ve kardeş yapabilirler. Temmuz 2007 seçim sonuçlarını bu açıdan okumak, her iki kesim için de verimli olabilir. Böyle yapma yerine her kliğin yaptığı gibi milletin çoğunluğunu iteleyerek kendini marjinal konuma indiren bir milliyetçi anlayış, kendi kanaatlerini gözden geçirmeden, kendini daha güzele, daha kucaklayıcı bir tavra doğru dönüştürmeden kimseyi değiştiremez. Aksine, mevcut potansiyellerini değerlendiremediği için harcama yoluna gidebilir ve gelecekte önüne çıkacak yeni fırsatları da değerlendirmekten mahrum kalabilir. Ama bu mahrumiyeti sadece kendisi yaşamaz; çok sevdiği millete de yaşatabilir. Aslında bu olgu, milleti meydana getiren ve az buçuk "millîlik" hissi taşıyan, vicdan sahibi her topluluk için geçerlidir. Tabii, eğer bu da yüzeydekilerin, "Küçük olsun benim olsun!" yaklaşımına ve derindekilerin, "Böl, yönet!" politikasına takılmazsa! ■